

Voorwoord

R.A. Koole

7

In Nederland zijn momenteel ruim vierhonderdduizend mensen lid van een politieke partij. Dat is weinig als men het aantal kiesgerechtigden in ogenschouw neemt: slechts één op de vijftientig van hen betaalt regelmatig lidmaatschapscontributie aan een partij. Toch spelen politieke partijen op vele gebieden een belangrijke rol in het maatschappelijk bestel. Zij recruteren politiek leiderschap, dragen ideeën aan voor beleid, vormen een mogelijkheid voor burgers om wensen kenbaar te maken en controleren bewindslieden. Natuurlijk zijn partijen niet de enige organisaties op het politieke toneel. Vakbonden, werkgeversorganisaties, kerken, bureaucratieën en actiegroepen drukken eveneens een stempel op het politieke debat en op de politieke besluitvorming. Maar in een parlementaire democratie als de Nederlandse zijn het de door de partijen gekandideerde vertegenwoordigers die - althans formeel - het laatste woord hebben in politieke vraagstukken.

Partijen zijn niet alleen belangrijk, zij hebben ook belangen. Bij verkiezingen streven zij ernaar een zo groot mogelijke aanhang te verwerven en bij de verdeling van politieke functies proberen zij zoveel mogelijk geestverwanten op die posten te laten benoemen. Verkiezingscampagnes zijn onder andere door het toegenomen aantal zogenoemde 'zwevende kiezers' heviger geworden. En het steeds frequenter publiceren van resultaten van opiniepeilingen, alsmede het speculeren over of de werkelijke dreiging van kabinetscrises hebben deze campagnes een min of meer permanent karakter gegeven.

Over het op tweeërlei wijze te interpreteren thema *het belang van politieke partijen* (zowel 'betekenis' als 'eigenbelang') organiseerde het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit te Groningen op 16 december 1983 een congres. Aanleiding was het tienjarig bestaan van het centrum. Ach-

ter het centrale thema had een vraagteken kunnen staan: in hoeverre vervullen de politieke partijen in Nederland de hen toegeschreven rol of zouden zij deze moeten vervullen? Vanzelfsprekend kon niet de gehele met dit centrale thema verbonden problematiek worden behandeld. Gekozen werd daarom voor een drietal subthema's, voorafgegaan door algemene inleidingen en afgerond door een plenaire forumdiscussie. Deze bundel omvat de schriftelijke bijdragen aan dit congres.

8

Een historische sectie onder leiding van *prof. dr. E.H. Kossmann* behandelde het subthema 'het belang van de partijen als ideeënfabriek in de samenleving'. Aan drie historici was gevraagd hun visie te geven op drie verschillende onderwerpen. Hun bijdragen zijn hierna opgenomen. *Prof. dr. J.C.H. Blom* gaat in op de rol die de partijen speelden in het verzuilingsproces rond de vorige eeuwwisseling en concludeert dat in het algemeen deze rol niet bijzonder groot is geweest. De partijen waren veeleer een uitdrukking van de zich ontwikkelende verzuiling dan dat zij daaraan vorm gaven. *Prof. dr. H.W. von der Dunk* behandelt de periode tussen beide wereldoorlogen, toen de politieke partijen inmiddels niet meer waren weg te denken uit het politieke bestel. Dit parlementaire bestel, dat in de jaren dertig onder druk stond van fascisme en nationaal-socialisme, werd door de grotere partijen hiertegen verdedigd. Dit gebeurde echter niet zozeer vanuit een geloof in de voortreffelijkheid van dit bestel, maar meer door gebrek aan overeenstemming over alternatieven of uit pragmatisch eigenbelang. Op het gebied van de inrichting van het staatsbestuur hebben de partijen wel steeds alternatieven aangedragen. *Prof. dr. J. Bank* laat aan de hand van de ontwikkeling binnen de SDAP en de PvdA zien hoe het karakter van dergelijke alternatieven in de loop van de tijd veranderde. Door een proces van verwetenschappelijking en professionalisering van de politieke cultuur leidt de vraag naar de positie van de politieke partij als leverancier van beleidsopties tot een geschiedenis van maatschappij-beschouwing naar beleidsnota.

Een socio-politicologische sectie onder leiding van *prof. dr. J.E. Ellemers* behandelde de vraag naar de invloed van partijen op het feitelijke gevoerde regeringsbeleid. Hierbij werd met name op het door de kwestie van de kruisraketten zeer in de belangstelling staande beleidsterrein van buitenlandse politiek en defensie inge-

gaan. De drie in deze bundel opgenomen bijdragen over dit subthema bevatten niet steeds gelijke antwoorden op de genoemde vraag. Dit is op zich niet verwonderlijk, daar achter de 'invloeds-vraag' binnen de politicologie behalve een centrale ook een zeer complexe problematiek schuil gaat. *Dr. P.R. Baehr* schetst in zijn bijdrage onder meer de communicatiefunctie tussen burgers en overheid, die door de partijen op het gebied van de buitenlandse politiek wordt vervuld, zij het steeds meer in wisselwerking met actie- en pressiegroepen. De coherentie van de totale buitenlands-politieke opstelling van de partij kan hierdoor verminderen. Het debat over dit beleidsterrein geeft groepen binnen de partijen de gelegenheid zich te profileren zonder zich al te zeer zorgen te hoeven maken over de consequenties van hun opstelling. Dit laatste wordt ook onderschreven door *drs. R.A. Koole* en *dr. R.B. Soetendorp*. Zij echter zijn pessimistisch over de kans om wensen van burgers opgenomen te krijgen in het door de regering gevoerde beleid. Aan de hand van drie concrete wensen (een olie-embargo tegen Zuid-Afrika, de erkenning van de PLO en de verhoging van de ontwikkelingshulp) wordt geconcludeerd dat er hoogstens sprake is van politisering, maar niet van democratisering van het Nederlandse buitenlandse beleid. *Drs. J.E. Keman*, die ingaat op het algemene debat over de vraag 'does politics matter?', verbindt evenwel een tendens tot politisering met meer invloed van politieke partijen op het overheidsbeleid. Dit is onder andere het geval bij de kwestie van de kruisraketten. Politieke partijen hebben er daarom belang bij te streven naar een principiëlere opstelling ten opzichte van het overheidsbeleid en niet zozeer te pogen (deel)belangen te aggregeren en te integreren: eerder beginselpartij dan programma- of volkspartij.

9

De staatsrechtelijke sectie onder leiding van *prof. mr. A.M. Donner* had als thema: de (formele) invloed van partijen op de kandidering en het functioneren van volksvertegenwoordigers. In de politieke praktijk heerst er vaak een spanning tussen intern partij'recht' en publiekrechtelijke regelingen. Hoe ver mag de bemoeienis van partijen met de vertegenwoordigers in het parlement gaan? *Prof. mr. H. van den Brink* gaat in zijn bijdrage hierbij het verst en bepleit dat de overheid door regelgeving en steun moet streven naar invloed van de partijen op de samenstelling en het functioneren van de fracties. Deze regelgeving zou tevens moeten bevorderen dat het aantal leden van partijen stijgt en zou

een democratische besluitvorming binnen de politieke partijen moeten waarborgen. Geheel anders betoogt *prof. mr. C.A.J.M. Kortmann*. Politieke partijen zijn geen staatsorganen, maar maatschappelijke verbanden. Staatsrechtelijke regelingen dienen daarom in beginsel juist niet op hen te worden toegepast. In de beantwoording van een viertal door de congresorganisatie opgestelde vragen stelt hij onder meer dat de interne regels van partijen nooit tot een bevelsbevoegdheid ten aanzien van de volksvertegenwoordigers mag leiden. *Mr. drs. D.J. Elzinga* gaat terug tot het historische debat tussen de anti-revolutionair Groen van Prinsterer en de liberale historicus Fruin naar aanleiding van de verkiezingen van 1864. Veel van de toen naar voren gebrachte argumenten zijn ook nu nog actueel, hoewel de politieke werkelijkheid drastisch is gewijzigd. Tegenwoordig domineren de partijen de verhouding tussen kiezer en gekozene, maar het constitutionele recht is op deze situatie niet toegesneden. Een herijking van wet en grondwet is geboden om duidelijkheid te verschaffen aan de deelnemers van het politieke proces. Leidraad hierbij moet de hoogste maxime van politieke moraliteit zijn: de voortdurende poging om een maximale denk- en handelsvrijheid voor de deelnemers te realiseren.

De drie genoemde secties van het congres over 'het belang van politieke partijen' werden in de morgen voorafgegaan door verschillende inleidingen. De heer *H.J.L. Vonhoff*, Commissaris van de Koningin in de provincie Groningen, verrichtte de officiële opening. In zijn toespraak onderstreepte hij vooral de voorlichtingsfunctie van partijen. De overheid kan deze functie nooit overnemen. Bestudering en documentatie van politieke partijen blijft noodzakelijk omdat hiermee voorkomen kan worden dat partijen harnassen worden die leden en vertegenwoordigers van die partijen te zeer in een soort partijdiscipline dwingen, aldus de heer *Vonhoff*.

Vervolgens hield *prof. dr. I. Lipschits* een inleiding, die hierna als eerste bijdrage is opgenomen. Na een definiëring van het begrip 'politieke partij' somt hij een zevental functies van partijen op. Eén daarvan, de selectie van kandidaten, wordt getoetst aan de huidige samenstelling van de Tweede Kamer, die te eenzijdig wordt geacht. Bij de kandidaatstelling moet daarom meer rekening gehouden worden met de samenstelling van de fractie als col-

lectief. Een grotere greep van de centrale partijorganen op de kandidaatstelling is hiervoor noodzakelijk.

Aan het slot van de morgenbijeenkomst van het congres hield *drs. J.P.A. Gruijters*, oud-minister en medeoprichter van D'66, een boeiend betoog, waarin hij schetste hoe de partijen tot dominante instellingen van ons staatsbestel zijn geworden op hetzelfde moment dat hun wortels in de samenleving verkommerd zijn: van stampartij via klassepartij tot consumentenpartij. Hij sloot zijn mondelinge inleiding af met een pleidooi voor een gekozen regeringsleider hetgeen gezien zijn politieke achtergrond niet onverwacht kwam.

11

De congresdag werd afgesloten met een plenaire forumdiscussie. Prof. Donner stelde hierin onder meer dat partijen onderworpen zijn en moeten blijven aan het gemene, voor alle organisaties geldende recht en geen exorbitante rechten bezitten. Prof. Ellemers uitte de wens dat partijen zich zorgvuldiger, zakelijker en meer diepgaand voorbereiden op het formuleren van uitgangspunten met betrekking tot het buitenlands beleid. Prof. Kossmann richtte als historicus zijn blik op de toekomst van de Nederlandse politieke partijen. Deze is onzeker en dat is reden tot zorg. De liberale, protestantse en katholieke culturele indentiteiten zijn in de 20ste eeuw, en zeker na de jaren zestig vervaagd (een socialistische cultuur heeft nooit bestaan). Hierdoor is de politiek buiten de cultuur komen te staan. Als gevolg daarvan zijn de principiële tegenstellingen tussen de partijen zeer veel minder wezenlijk geworden. En dat bedreigt hun toekomst, aldus prof. Kossmann.

Deze bundel met de schriftelijke bijdragen aan het congres ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen is een resultaat, dat niet zonder steun van anderen tot stand kon worden gebracht. De hierboven genoemde inleiders en voorzitters hebben wezenlijk bijgedragen aan het welslagen van het congres. Ik ben hen hiervoor zeer erkentelijk. Dank ook voor de adviezen van dr. D.F.J. Bosscher en mr. W.R.H. Koops tijdens de voorbereidende fase. De steun van het Bestuur van de Groningse Universiteit en van het Groninger Universiteitsfonds maakten de organisatie van het congres en de uitgave van deze bundel financieel mogelijk.

Het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, dat zich toelegt op het systematisch verzamelen en toegankelijk ma-

ken van literatuur en gegevens betreffende de politieke partijen en zich openstelt voor universitaire gebruikers, hoopt met de uitgave van deze bundel de bestudering van de Nederlandse politieke partijen van een extra stimulans te hebben voorzien.

Groningen, mei 1984

R.A. Koole